

REFERENCA KAO SREDSTVO GRAMATIČKE KOHEZIJE U APSTRAKTIMA NA ENGLISKOM I SRPSKOM JEZIKU

Sanja Maglov, Univerzitet u Banjoj Luci, sanja.maglov@mf.unibl.org

10.31902/fil.27.2019.11

UDK 811.111:811.163.41

Apstrakt: Zajedno sa naslovom, apstrakti su ono sa čime se čitalac prvo sreće kada želi da pročita neki rad, ali i mjesto na kome se nalaze sve najvažnije informacije vezane za naučni rad. U kojoj mjeri će cijeli rad privući čitaoca uveliko zavisi od sadržaja apstrakta i načina na koji je napisan. Predmet ovog rada je poređenje upotrebe reference kao tekstualnog kohezivnog resursa u apstraktima iz mašinstva i društvenih nauka na engleskom i srpskom jeziku. Korpus čine po 25 apstrakata naučnih radova, iz obje analizirane nauke i oba jezika, u kojem su analizirane tri vrste reference: lična, demonstrativna i komparativna. Veće prisustvo referencijalnih sredstava, ponajviše demonstrativa, u engleskom dijelu korpusa ukazuje na to da njihovi autori ne samo da koriste jezičke resurse kako bi bolje uvezali tekstualne segmente i tako postigli ekonomičnost izraza, nego i da bi lakše vodili čitaoca kroz tekst. Naravno, kombinacija demonstrativa i određenog člana sa opštim i drugim imenicama omogućuje spoj leksičke s gramatičkom kohezijom doprinoseći tako većem rasponu značenja, argumentacije i uopštavanju iznesenog. Za razliku od apstrakata na engleskom, mašinski apstrakti na srpskom jeziku počivaju više na leksičkoj koheziji, uz neznatnu upotrebu ličnih zamjenica kao kohezivnih sredstava. Svijest o ovakvim razlikama može biti važna smjernica za svakoga ko želi da piše i objavljuje naučne radove za međunarodno čitalaštvo.

Ključne riječi: akademski diskurs, apstrakt naučnog rada, gramatička kohezija, referenca.

Uvod

Akademski diskurs je opšti termin kojim se označava jezik u upotrebi u svim naučnim disciplinama i djelovanjima. On se može uže definisati i kao retoričko sredstvo u kome se prepliće iznošenje informacija zajedno sa elementima ubjeđivanja i promovisanja kako bi se na najprikladniji način predstavila, širila i prihvatila znanja od strane naučne zajednice (Pérez-Llantada 2012, 9). U okviru zajednice daju se uputstva autorima o akademskom pisanju. Ona su se ranije uglavnom odnosila na pravila vezana za stil, odnosno objektivnost, preciznost i

jednostavnost u izražavanju, dok bi tekstualne odlike akademskog teksta često bile zapostavljene (Mauranen et al. 2010, 638–639). Akademskom diskursu se najčešće pristupa iz ugla analize žanra (Swales 2005), koja pruža okvir za razne pravce analize. Brojna su istraživanja akademskog diskursa u regionu, a neka od istraživanja se odnose na konferencijske apstrakte (Blagojević 2014), apstrakte iz lingvistike (Dževerdanović-Pejović 2015), ograđivanje u apstraktima (Živković 2012). Kako kulturološki, disciplinarni i jezički faktori igraju značajnu ulogu u kreiranju akademskog diskursa, njegovi vezivni elementi na nivou teksta posebno su interesantni za istraživanje (Charles 2003; Gray 2010).

Kohezija ili povezanost teksta predstavlja dio jezičkog sistema i izražava se, poput svakog drugog značenja u jeziku, preko leksičko-gramatičkog nivoa. Teorijski okvir za sadašnju analizu kohezivnih sredstava zasniva se na Halliday i Hasan (1976), pristupu koji do danas predstavlja temelj na ovom polju lingvističkih istraživanja. Kohezijom i kohezivnim resursima su se na sličan način bavili Gutwinski (1976) (u Martin 2001), Brown i Yule (1983), leksičkom kohezijom Hoey (2005), dok je Martin (1992) (u Martin 2001) tekstualno-kohezivna sredstva preformulisao u semantičke sisteme.

Osim strukturnih odnosa u okviru rečenice i kohezivnih izvan nje, pod tekstualnošću se podrazumijevaju gramatički i fonološki resursi koji su važni za stvaranje teksta (Martin 2001, 35). Tekstualnost se istražuje u okviru koherentnosti diskursa (ibid.), odnosno načina na koji slušaoci/ čitaoci tekstove poimaju kao smislene.

Kako je ostvarivanje kohezije između rečenica važno i pošto ona predstavlja aspekt koji je promjenljiv i na osnovu kojeg se tekstovi razlikuju jedan od drugog, Halliday i Hasan (1976, 9) napominju da se „[...] kohezivne veze između rečenica jasnije ističu jer su one JEDINI izvor tekstualnosti, dok u okviru rečenice takođe postoje strukturni odnosi.“³¹ Nasuprot ovakvom stavu, Brown i Yule (1983, 196-198) smatraju da formalna sredstva nisu neophodna niti su siguran znak koherentnosti diskursa, te zaključuju da pomenuta sredstva nisu ključna da bi slušaoci i čitaoci neku jezičku cjelinu prepoznali kao tekst. Iako ističu značaj eksplicitnih kohezivnih resursa³², Halliday i Hasan (1976, 229) saglasni su da su u osnovi inherentni semantički odnosi ti

³¹ [...] cohesive ties between sentences stand out more clearly because they are the ONLY source of texture, whereas within the sentence there are structural relations as well.

³² Za postojanje kohezivnog odnosa između dva elementa Halliday i Hasan (1976, 2) koriste naziv veza (engl. *tie*).

koji doprinose kako uvezanosti rečenica u tekst, tako i njihovom tumačenju i razumijevanju.

Kohezivno dejstvo kod reference, kao sredstva gramatičke kohezije, počiva na referencijalnom kontinuitetu, jer se isti pojam javlja najmanje dva puta u diskursu (Halliday i Hasan 1976, 31). Brown i Yule (1983, 192) koriste termin koreferencijalni, a termin referencijalni koriste u tradicionalnom značenju da opišu odnos između onoga što se pominje u tekstu i izvan njega. Pošto se realizuje na semantičkom planu, referenca podrazumijeva zajedničkog prethodnika, odnosno kohezivni princip se zasniva na vezi između dvije strukture, pri čemu jedna upućuje na drugu. Iako leksička kohezija nije predmet analize, gramatička kohezija ne isključuje kombinovanje sa leksičkom, te se one međusobno dopunjuju u okviru reference.

Halliday i Hasan (1976, 37) referencu dijele na tri vrste: ličnu, demonstrativnu i komparativnu. Pored upotrebe demonstrativa u njihovom osnovnom obliku, postoje mnogi složeni izrazi koji sadrže demonstrative i koji se obično javljaju na početku rečenice, poput *in that case*, *after that*, *at this moment* i drugih. Nazivaju se tekstualni adjunkti (Eggins 2004) ili diskursni markeri (Schiffrin 2001; Downing i Locke 2006), a Halliday i Hasan (1976, 75) ih ubrajaju u konjunktivna kohezivna sredstva, što je glavni razlog zbog čega ona nisu uključena u ovo istraživanje.

Kada se nekim od sredstava reference (*it*, *this* i *that*) upućuje na djelove teksta koji mogu biti izraženi jednom ili više rečenica, takvu referencu Halliday i Hasan (1976, 52) dijele na proširenu i tekstualnu, a za potrebe ovog rada sredstva upotrijebljena na taj način objediniće se jednim nazivom kao tekstualni demonstrativi (Marjanović 2009).

Kako je apstrakt kao dio akademskog diskursa (AD) relativno nov obavezni dodatak naučnim radovima, od značaja je i sagledavanje u kojoj mjeri se kulturološki i disciplinarni faktori anglofone i srpske akademske i diskursne zajednice prožimaju. Pošto engleski jezik karakteriše eksplicitniji i direktniji stil izlaganja, kao i linearni tip organizacije diskursa, nastojala sam ispitati da li engleski apstrakti sadrže više gramatičkih kohezivnih elemenata u okviru reference, te da li se srpski više zasnivaju na leksičkoj koheziji.

Metodologija i korpus

Podaci sadržani u korpusu omogućavaju da se dođe do kvantitativnih rezultata, a zatim se oni mogu kvalitativno tumačiti. Korpus u ovom istraživanju čine apstrakti naučnih radova objavljenih iz dvije šire nauke: mašinstva u sklopu tehničkih nauka i društvenih

nauka. Za svaku od nauka analizirano je po 25 apstrakata, što ukupno čini 100 apstrakata na oba jezika.

Tabela 1. Podaci o korpusu

		Ukupno rečenica	Prosječan broj rečenica	Ukupan broj riječi	Prosječan broj riječi	Ukupno finitnih klauza
Engleski korpus	Društvene nauke	182	7,3	5301	212	336
	Tehničke nauke	213	8,5	5318	213	302
Srpski korpus	Društvene nauke	208	8,3	4773	191	302
	Tehničke nauke	236	9,4	4751	190	314

Za odabir korpusa na engleskom jeziku presudno je bilo rangiranje časopisa koji su birani kao časopisi sa određenim uticajem, ali koji ipak ne predstavljaju najprestižnije³³. U tu svrhu poslužio je portal *SCImago Journal&Country Rank*, koji se zasniva na pokazateljima i informacijama sadržanim u bazi podataka *Scopus*. Materijal za analizu preuzet je iz elektronskih baza sljedećih časopisa na engleskom jeziku objavljenih u periodu od 2007. do 2014. godine: *Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part C: Journal of Mechanical Engineering Science (JMES)* u izdanju Sage Publications i *Contemporary Social Science: Journal of the Academy of Social Science (CSS)*, koji izdaje Taylor i Francis Group.

Društveni apstrakti na srpskom jeziku objavljeni su u *Zborniku Matice srpske za društvene nauke (ZMSDN)* u periodu 2007–2013. godine, a preuzeti su iz internet baze Srpskog citatnog indeksa. Prvenstveno zbog toga što su mašinski apstrakti na srpskom relativno kraći od ostalih, oni su preuzeti iz više časopisa, odnosno njihovih internet baza: 10 iz časopisa *Integritet i vek konstrukcija (IVK)* u izdanju Društva za integritet i vek konstrukcija, sedam iz časopisa *IMK 14 – Istraživanje i razvoj (IMK)* u izdanju Instituta IMK „14. oktobar“, dok su po četiri apstrakta iz časopisa *Tehnika (T)* u izdanju *Saveza inženjera i tehničara Srbije* i *Facta Universitatis, Series: Mechanical Engineering (FA)* preuzeti sa internet stranice Srpskog citatnog indeksa. Ovaj dio apstrakata objavljen je između 2010–2014. godine. Još jedna

³³ Swales (2005, 129) navodi da je za analizu akademskog diskursa bolje koristiti tekstove koji se ni po čemu ne ističu od ostalih sličnih tekstova, dakle, tipične predstavnike AD, a ne tekstove naročito poznatih časopisa i autora koji mogu imati neke posebne karakteristike.

specifičnost mašinskih apstrakata na srpskom tiče se činjenice da je određeni broj radova kojima oni pripadaju pisan na engleskom jeziku. Na primjer, premda su radovi iz časopisa *Integritet i vek konstrukcija* pisani na engleskom, naslovi radova i apstrakt obavezno su dati i na srpskom jeziku, što je bilo osnova da se oni uvrste u analizu.

Rezultati i interpretacija

Ono što odlikuje sva analizirana gramatička kohezivna sredstva jeste da anaforički upućuju na prethodni dio teksta. Uglavnom su u pitanju antecedenti iz prethodne rečenice, a, ukoliko je u pitanju tekstualna referenca, moguće je da prethodnik bude cijela klauza, rečenica ili više njih.

Kohezivni odnosi u apstraktima na srpskom jeziku u većoj mjeri počivaju na leksičkoj koheziji. To naročito pokazuju određeni autori koji nisu upotrijebili nijedno sredstvo reference, a takva su tri apstrakta u društvenom i 10 u mašinskom dijelu korpusa. Pregled rezultata za referencu može se vidjeti iz Tabele 2.

Tabela 2. Referenca u apstraktima na engleskom i srpskom jeziku

		Referenca			Ukupno
		Lična	Demonstrativna	Komparativna	
Engleski jezik	Društvene nauke	17 (22,97%)	55 (74,32%)	7 (9,45%)	79
	Tehničke nauke	9 (11,53%)	60 (76,92%)	9 (11,53%)	78
Srpski jezik	Društvene nauke	18 (27,27%)	36 (54,54%)	4 (6,06%)	68
	Tehničke nauke	3 (12%)	22 (88%)	-	25

Ključne razlike u prisustvu kohezivnih sredstava mogu se donekle pripisati opštim razlikama koje odlikuju predmet istraživanja, način izlaganja procedura i rezultata u dvjema naukama. To potvrđuje mali broj ličnih zamjenica trećeg lica u svega tri mašinska apstrakta na srpskom i četiri mašinska na engleskom jeziku (Tabele 3. i 4.). Za razliku od njih, više od polovine društvenih apstrakata na engleskom sadrži lične zamjenice kao kohezivni resurs za formiranje teksta (Tabela 3.). Iako su primjeri reference široko prisutni u engleskom jeziku, samo treće lice ima kohezivnu i tekstualnu ulogu. Halliday i Hasan (1976, 49) ističu da oblici za treće lice čine najčešću vrstu kohezivnih sredstava u

velikom broju tekstova. Odnos upotrebe zamjenica u apstraktima na engleskom jeziku vidi se iz sljedeće tabele.

Tabela 3. Lična referenca u apstraktima na engleskom jeziku

	Lična referenca			Ukupno
	<i>it</i>	<i>its</i>	<i>They</i>	
Društvene nauke	16 (94,11%)	1 (5,88%)	-	17
Tehničke nauke	4 (44,44%)	2 (22,22%)	3 (33,33%)	9

Osim što lične zamjenice omogućavaju ekonomičnost izraza, što predstavlja njihovu tekstualnu ulogu, one imaju i druge uloge, poput retoričke, u kojoj mijenjanju autora. Najznačajnija razlika u okviru lične reference na engleskom jeziku tiče se subjekatskog oblika lične zamjenice *it*. Kao anaforičko kohezivno sredstvo, ona se javlja u mnogo većem broju u društvenom nego u tehničkom korpusu.

(1) (1) The aim of *this paper* is to provide an introduction [...].
 (2) More specifically, *it* provides [...]. (3) In addition, *it* examines [...].
 (CSS 17)³⁴

U prethodnom primjeru se vidi jedan od malobrojnih kohezivnih lanaca koji je sačinjen od dvije veze, u obliku lične reference pomoću zamjenice *it*, uz koju stoje glagoli *provide* i *examine*, svojstveni ljudskom agensu. Iako imenička fraza *this paper*³⁵ egzoforički upućuje na rad, čiji sastavni dio čini i apstrakt koji se nalazi pred čitaocem, ona služi kao antecedent ličnoj zamjenici *it*, čije se značenje može odrediti samo na osnovu odnosa unutar teksta koji ona uspostavlja sa pomenutom i sličnim frazama. Drugim riječima, skoro svi primjeri zamjenice *it* u društvenom korpusu na engleskom jeziku (14 primjera u 10 apstrakata) služe ne samo kao kohezivno nego i kao važno retoričko i metadiskursno sredstvo jer se odnose na nominalne fraze poput *this article*, *the paper*, *my analysis* i slično. Naime, na leksičko-gramatičkom planu ta zamjenica ima agentivnu funkciju, kao i nominalne fraze koje

³⁴ Osim broja primjera, brojevima su označene rečenice radi lakšeg praćenja kohezivnih veza.

³⁵ Ova i slične imeničke fraze (*ovim člankom*) koje odlikuje egzofora nisu analizirane u sklopu demonstrativne reference.

mijenja, upućujući posredno i na bezličan način na autora ili autore apstrakta.

(2) (1) Based on ethnographic research in 2011–2013 *this paper* explores [...]. (2) In a critique of instrumental and structural approaches [...], *it* builds [...]. (CSS 3)

Zamjenica *it* se i u ostalim sličnim primjerima obavezno nalazi u narednoj rečenici. Njena uloga u povezivanju teksta još je važnija ako se uzme u obzir da apstrakt predstavlja sažeto predstavljen naučni rad i njegove ključne dijelove. Bondi (2014, 262) smatra da obje vrste sredstava (nominalna i pronominalna) podržavaju osnovnu funkciju apstrakta, njegov promotivni karakter. To je u korpusu primjetno na primjeru društvenih apstrakata u kojima zamjenica *it* ima važnu ulogu u isticanju svrhe rada, njegovih ciljeva, kao što i služi da posredno iskaže prisustvo autora. Osim toga, zbog mjesta koje zauzimaju u strukturi rečenice, zamjenica *it* i njeni antecedenti oblikuju i tematski razvoj teksta, koji ide u prilog promovisanju apstrakta. Naime, tako se informacije bolje prezentuju čitaocima, a sam autor se bolje pozicionira i „prodaje“ svoj apstrakt i naučni rad. S druge strane, ne postoji sličan način izlaganja i upotrebe metadiskursnih sredstava u preostalom dijelu korpusa. Zaista, u tehničkom korpusu samo jedan primjer zamjenice *it* upućuje na imeničku frazu *this article*, a preostala tri na druge pojmove i sredstva data u radu, poput sljedećeg primjera:

(3) (6) A *made-for-purpose valve* is described. (7) *It* achieves a switching delay of 3–4 ms in tests [...]. (JMES 4)

Stoga, iako su imeničke fraze poput *this article* ili *this work* prisutne u mašinskim apstraktima, njihovi autori ne posežu za zamjenicom *it* u narednoj rečenici da bi i dalje govorili o temi rada i slično. Tako su oni, za razliku od autora društvenih apstrakata, manje prisutni u tekstu, makar i na ovakav indirektan način. Kao što primjer (3) pokazuje, prednost se daje procesima i predmetima vezanim za metodologiju istraživanja. Za razliku od zamjenice *it*, pronađene su samo tri upotrebe zamjenice *they*, i to samo u jednom tehničkom apstraktu, te tri primjera oblika *its*.

Iz prethodnog se vidi da kohezivni odnosi u apstraktima na engleskom jeziku ne počivaju značajno na ličnoj referenci, što je naročito očigledno u tehničkom korpusu, u kojem kreiranje teksta još u većoj mjeri zavisi od leksičkih sredstava. Nadalje, to je u skladu i sa opštim preporukama da se izbjegavaju lične zamjenice koje mogu uticati na nejasnoće i eventualnu dvosmislenost u tekstu.

Slična situacija je i sa brojem ličnih zamjenica u drugom dijelu korpusa, o čemu govori Tabela 4.

Tabela 4. Lična referenca u apstraktima na srpskom jeziku

	Lična referenca				Ukupno
	on/ona/ono	njegov/njena/njegovo	oni/one/ona	njihov/njihova/njihovo	
Društvene nauke	10 (55,55%)	2 (11,11%)	2 (11,11%)	4 (22,22%)	18
Tehničke nauke	-	-	1 (33,33%)	2 (66,66%)	3

Ono što je odlika srpskog jezika jeste da on dozvoljava tzv. nulti subjekat, pri čemu se o licu saznaje na osnovu glagolskog oblika. U skladu s tim, takvi primjeri su uključeni u analizu, jer oni i dalje omogućavaju povezivanje prethodnih i narednih segmenata teksta. Kohezivne veze i kohezivni lanci sa nultim subjektom nalaze se samo u društvenim apstraktima:

(4) (1) *Dr Vladan Đorđević* bio je jedan od gimnastičara koji su delovali u družini Stevana Todorovića. (2) Studirajući medicinu u Beču *uvideo je* [...]. (3) *Smatrao je* da treba [...]. (4) *Osnovao je* i Beogradsko društvo za gimnastiku i borenje. (ZMSDN 8)

Prethodni primjer jedan je od rijetkih u kojima se zamjenice trećeg lica sa tekstualnom ulogom, bilo subjekatske ili prisvojne, odnose na ljude. S druge strane, u mašinskim apstraktima pronađeni su samo oblici množine zamjenica koje se odnose na korištenu opremu i metode istraživanja, poput (5):

(5) (4) *Žičana užad* uvek imaju ograničen radni vek. (5) Zbog toga *ona* moraju da se podvrgnu inspekciji i ispituju [...]. (IVK 1)

Premda je za lične zamjenice uobičajeno da su prisutne kao sredstvo strukturne povezanosti u okviru jedne rečenice, njihov mali broj sa tekstualnom ulogom govori o izboru autora da više koriste eksplicitna leksička sredstva kada povezuju rečenice u apstraktima. To je naročito slučaj u mašinskim apstraktima na srpskom jeziku (samo tri zamjenice u tri apstrakta). Prema tome, lične zamjenice ne predstavljaju značajan resurs za postizanje ekonomičnosti izraza u apstraktima.

Sveukupno posmatrano, demonstrativna referenca je znatnije prisutna u svim grupama apstrakata, što je u skladu sa tvrdnjama Halliday i Hasan (1976), koji smatraju da pokazne zamjenice čine

dominantna sredstva gramatičke kohezije. Kako ovaj tip kohezivnih sredstava čini najbrojnije elemente gramatičke kohezije, ona su ključna i za kreiranje tekstualnosti u analiziranom korpusu. Njihov broj je približan u oba dijela engleskog korpusa, pa su demonstrativi raspoređeni u svim apstraktima. Javljaju se u obliku pokaznih zamjenica i određenog člana *the*, dok primjeri pokaznih priloga nisu pronađeni. Skoro sve pokazne zamjenice su prisutne u oba dijela korpusa na engleskom jeziku, ali sa donekle različitim ulogama i u različitom omjeru. Nasuprot tome, demonstrativi su manje zastupljeni u srpskom korpusu. Na planu realizacije, demonstrativi se u srpskom jeziku javljaju kao pokazne zamjenice *ovaj* i *taj* u najvećem broju primjera u obje discipline, zatim manje kao pokazni pridjevi *ovakav* i *takav*³⁶ i pokazni prilozi *otada* i *tada*, uglavnom u društvenom dijelu korpusa. U Tabelama 5. i 6. dat je pregled rezultata demonstrativne reference.

Tabela 5. Demonstrativna referenca u apstraktima na engleskom jeziku

	Demonstrativna referenca						Ukupno
	Pokazne zamjenice (pronominalno upotrijebljene ili kao determinatori)			Tekstualni demonstrativi		Određeni član <i>the</i>	
	<i>this</i>	<i>that</i>	<i>these</i>	<i>this</i>	<i>these</i>		
Društvene nauke	6 (10,90%)	-	11 (20%)	19 (34,54%)	5 (9,09%)	14 (25,45%)	55
Tehničke nauke	15 (25%)	1 (1,66%)	11 (18,33%)	8 (13,33%)	-	25 (41,66%)	60

³⁶ Pokazni pridjevi su dodati ukupnom broju pokaznih zamjenica.

Tabela 6. Demonstrativna referenca u apstraktima na srpskom jeziku

	Demonstrativna referenca					Ukupno
	Pokazne zamjenice (pronominalno upotrijebljene ili kao determinatori)		Tekstualni demonstrativi		Pokazni prilozi	
	ovaj/ova/ ovo	taj/ta/to	ovaj/ova/ ovo	taj/ta/to	tada/otada	
Društvene nauke	12 (33,33%)	12 (33,33%)	6 (16,66%)	4 (11,11%)	2 (5,55%)	36
Tehničke nauke	13 (59,09%)	-	6 (27,27%)	3 (5,88%)	-	22

Demonstrativi sa jasno određenim prethodnikom u obliku imeničke fraze češći su u mašinskim apstraktima na engleskom i društvenim apstraktima na srpskom jeziku. Može se reći da razlike u broju i vrsti nisu posljedica jezičkih razlika pošto oba jezika posjeduju sličan resurs za izražavanje ovog tipa reference. Razlike se prije mogu okarakterisati kao individualne, odnosno proizašle iz normi i pravila akademskog pisanja u okviru pojedinih disciplina i oblasti. Tako Tabela 6. pokazuje da je najmanje ovakvih demonstrativa u mašinskom korpusu na srpskom jeziku (u samo sedam apstrakata), te je u njima još jednom potvrđena veća eksplicitnost i usmjerenost autora ka leksičkoj koheziji. Međutim, pokazne zamjenice istovremeno u njima predstavljaju preovlađujući vid kohezije, u odnosu na ostala sredstva.

Takođe, iz Tabela 5. i 6. vidi se koji su to najčešći oblici, pri čemu su oni nešto raznovrsniji na engleskom jeziku. Primjetno je da, osim malog broja zamjenica, autori mašinskih apstrakata na srpskom jeziku koriste većinom oblike izvedene od *ovaj/ova/ovo*.

Kako oblici *that/those* ukazuju na fizičku udaljenost u odnosu na situacioni i jezički kontekst, čitalac se upotrebom *this/these* približava samom procesu istraživanja, izlaganja ili argumentacije. Pojedini aspekti istraživanja se predstavljaju kao bliski autoru i čitaocu, što pokazuju sljedeći primjeri:

(6) (6) A large pressure difference is required [...] to compensate for *large pressure losses sustained at the entrance and exit of the nanotube*. (7) [...] the infinite length carbon nanotube in System 3 does not account for *these significant inlet and outlet effects* [...]. (JMES 2)

(7) (4) Consequently, there is a perceived need and call for new revived research agendas [...]. (5) This paper attempts to respond to this need and call by re-introducing concepts [...]. (CSS 5)

U kombinaciji sa odgovarajućim glagolskim oblikom, *does not account for* u (6), stavovi i tvrdnje se predstavljaju kao opštevažeći. Nadalje, zajedno sa drugim metadiskursnim sredstvima, npr. evaluativnim pridjevima poput *significant*, pokazne zamjenice su praktično retoričko sredstvo koje pomaže da se pridobije saglasnost akademske zajednice i izrazi stav u vezi sa pristupom istraživanju i njegovim rezultatima. Kao što se vidi iz prethodnih primjera, referencijalni odnos počiva na ponavljanju imeničke fraze, *need and call* u (7), ili se koristi riječ opšteg značenja, *effects* u (6), umjesto preciznije izraženog prethodnika. Dok Halliday i Hasan (1976) za imenice opšteg značenja koriste naziv *general nouns*, drugi autori ih nazivaju *shell nouns* (Schmid 2000; Gray 2010). One se odnose na apstraktne imenice, a veoma često na one sa statusom činjenice, poput *fact, problem, issue* i druge.

Bez obzira na različite nazive i nivoe značenja, leksička kohezija, velikim dijelom prisutna na nominalnom nivou, prožima se sa gramatičkom, odnosno demonstrativnom referencom. Tek onda kada se posmatraju u zajedničkom jezičkom kontekstu, opšte imenice dobijaju specifično značenje, a njihovo kohezivno dejstvo na leksičkom nivou pojačava se upotrebom demonstrativa. Dakle, autor čitaocima pomoću imenice nudi dodatno tumačenje ili određeni stav u vezi sa već rečenim, čime se postiže i kohezivno dejstvo, tj. povezuje se predstojeći sadržaj sa već iznesenim putem reference.

(8) (13) Rešenje je u tzv. „hladnom zavarivanju“ sa reparaturnim zavarivanjem austenitnom elektrodom visokog sadržaja nikla i hroma. (14) Ova tehnika ima prednosti: kratko vreme zavarivanja, odsustvo posebne atmosfere [...]. (IVK 8)

Imenicom opšteg značenja čitaocu se skreće pažnja na određeni dio diskursa, što često može podrazumijevati, kao u slučaju Gray (2010), rezultate istraživanja, a zajedno sa demonstrativom dalje se elaborira ono što je izneseno u prethodnoj rečenici. Štaviše, rezultati do kojih je došla Gray (ibid.) govore da je relativno mali broj takvih imenica koje se redovno koriste, što može imati značajnu ulogu u nastavi engleskog jezika na višim nivoima obrazovanja.

Samo je nekoliko demonstrativa upotrijebljeno pronominalno, dok je takva upotreba relativno češća u okviru grupe tekstualnih demonstrativa, kada se sredstva odnose na dio teksta koji prevazilazi

granice imeničke fraze. Prema Halliday i Hasan (1976, 66), proširena referenca vjerovatno uključuje većinu primjera u kojima se javljaju demonstrativi. Isto potvrđuje i istraživanje koje je sproveda Gray (2010) na primjeru akademskog diskursa, ispitujući prisustvo i ulogu *this/these* na početku rečenice.

Tekstualnim demonstrativima se u našem slučaju smatraju sve pokazne zamjenice koje upućuju na širi tekstualni segment, bilo da je u pitanju klauza, rečenica ili više njih. Na jednostavan i sažet način oni omogućavaju da se o prethodnom dijelu teksta govori u narednoj rečenici, te se tako štedi dragocjeni prostor u uobičajeno ograničenoj formi apstrakta.

Više od polovine apstrakata iz CSS (14 apstrakata) sadrže duplo više tekstualnih demonstrativa u odnosu na preostala tri dijela korpusa (Tabele 5. i 6.). Stoga je pojedinačno najviše primjera tekstualnog *this* u društvenom korpusu (19), od čega pet primjera uključuje pronominalnu uloge tog elementa kada se on obavezno odnosi na neposredno prethodnu rečenicu.

(9) (2) Education deals with content that is cultural, and much of it has developed in the last four centuries. (3) *This* is in sharp contrast with evolution [...]. (CSS 6)

U drugim slučajevima *this* stoji uz imenice poput *attention*, *perspective*, *account* i sl. Osim pokazne zamjenice *this*, zamjenica *these* se u apstraktima iz CSS koristi uz imenice množine šire upućujući na pojmove kao što su *differences*, *issues* ili *arguments*. Flowerdew (2003) ističe da one preovladavaju u AD, a njihovo značenje zavisi direktno od jezičkog konteksta koji im, zajedno sa demonstrativom kao pokaznim sredstvom, omogućava specifično značenje, što se vidi iz sljedećeg primjera:

(10) (1) *The role of social media (e.g. Facebook, Youtube, Twitter) in social movements has become the subject of academic and media discussion.* (2) *This attention* can be framed as debates [...]. (CSS 1)

Tek kada se uspostavi anaforički referencijalni odnos, jasno je na šta upućuje *attention*, te se pomoću ovakvih imenica omogućava uopštavanje prethodno iznesenog. Sažimajući sadržaj sa višeg, bilo rečeničnog ili klauzalnog, nivoa pomoću nominalizacije, one istovremeno predstavljaju primjere gramatičke metafore (Halliday i Matthiessen 2004). Prije svega, priroda istraživanja u društvenim naukama dopušta da se različiti koncepti i tvrdnje lakše uopštavaju uz pomoć apstraktnih imenica, za šta potvrdu pruža primjer iz CSS,

attention u (10). Zajedno sa pokaznom zamjenicom, tvrdnje i ideje se lakše povezuju sa prethodnim djelovima teksta u apstraktu i tako ostvaruju kompaktnu cjelinu u okviru dozvoljenog broja riječi.

U tehničkom dijelu korpusa autori koriste samo oblik *this*, koji takođe stoji uz apstraktne imenice poput *approach*, *phenomenon* i sl. ili je upotrijebljen pronominalno, kao u (11):

(11) (8) *The infinite tube set-up also restricts natural flow development along the carbon nanotube [...].* (9) *Observation of radial density profiles suggests that this results in [...].* (JMES 2)

Posmatranjem tekstualnih demonstrativa u srpskom jeziku, uočava se da se njihov broj ne razlikuje značajno u dvije grupe apstrakata, pri čemu je njihov omjer bliži tehničkom dijelu engleskog korpusa. Ponovo su na djelu prvenstveno oblici izvedeni od zamjenica *ovaj* i *taj* u kombinaciji sa nekom apstraktnom imenicom opšteg značenja (*pitanje, problem, način, pojava, slučaj* i sl.).

(12) (7) *Simultani proces gužvanja spoljne cevi počinje posle definisanog hoda, pa se obe cevi deformišu na preostalom hodu u paralelnom modu.* (8) *Na ovaj način sila postepeno raste bez nepoželjnih pikova tokom čitavog hoda [...].* (FA 23)

Imenička fraza *ovaj način* odnosi se na prethodnu rečenicu, što je slučaj sa većim dijelom primjera u cijelom srpskom korpusu.

Nadalje, kao što je već pomenuto, tekstualni demonstrativi, takođe, mogu biti korišteni bez imeničke fraze, kada se čitalac u većoj mjeri mora osloniti na neposredan jezički kontekst.

(13) (6) *Krajnji korisnik mašine sa čeličnim žičanim užetom u svakom slučaju želi da ima grubu ocenu radnog veka užeta već u ranoj fazi razvoja mašine, tako da bude u mogućnosti, ako zatreba, da poboljša sistem mašine.* (7) *To je jedan od razloga [...].* (IVK 1)

Oblik *to* predstavlja veoma praktično sredstvo koje ima tekstualnu kohezivnu ulogu, pošto omogućava vezu između dvije rečenice i jednostavan prelaz na novi sadržaj. Premda pomažu da se postigne još veća sažetost, pronominalno upotrijebljeni tekstualni demonstrativi su dosta manje prisutni, sa svega tri primjera u srpskom mašinskom korpusu.

Znatno veći broj tekstualno upotrijebljenih demonstrativa u društvenom dijelu korpusa na engleskom jeziku može se posmatrati kao jedan od pokazatelja argumentativne prirode ovog tipa diskursa. Kako pomažu da se rezimira ili istakne prethodno rečeno, oni autoru

omogućavaju lakše izlaganje tvrdnji i stavova na kojima se zasniva argumentacija.

S obzirom na to da apstrakt predstavlja kratku formu diskursa, veliki nivo leksičke eksplicitnosti i nedvosmislenosti neophodan je za potpunu koherentnost i jasno razumijevanje. Stoga upotreba demonstrativa, naročito kao determinatora, podrazumijeva oslanjanje i na leksičku koheziju. Prema tome, kada se pokazne zamjenice kombinuju sa novim sadržajem u imeničkoj frazi ili kada se njihovo značenje proširuje na veći dio teksta, one i u apstraktu, kao jednoj od najsažetijih formi akademskog diskursa, zauzimaju ključno mjesto u kreiranju tekstualnosti, u odnosu na druga upotrijebljena sredstva reference.

Tabela 5. pokazuje odnos upotrebe određenog člana *the* u tehničkim i društvenim apstraktima na engleskom jeziku. Iako generalno gledano preovlađuje strukturna katafora, značajna upotreba određenog člana *the*, naročito u apstraktima iz mašinstva, govori u prilog njenoj kohezivnoj ulozi. Naime, određeni član predstavlja najbrojnije sredstvo demonstrativne reference u apstraktima iz mašinstva. Tipična upotreba podrazumijeva pominjanje nekog pojma drugi put, čime se potvrđuje specifična referenca i ostvaruje kohezivno dejstvo.

(14) (1) [...] and symbols as markers of *ethnic conflict*. (2) Yet we do not understand fully whether cultural expressions at the heart of *the conflict* [...]. (CSS 9)

(15) (2) [...] but *a new method for resonant fatigue testing* has been developed [...]. (3) *The method* has been evaluated by [...]. (JMES 7)

Veći broj kombinacija određenog člana i imeničke fraze u djelimično ponovljenom obliku preovlađuje u tehničkom dijelu korpusa (13 od ukupno 25 primjera), u odnosu na svega jedan primjer u društvenom. Čak i kada se ponavljaju, odnosno pominju po drugi put, imeničke fraze su najčešće svedene na konstrukciju *the + imenica*, gdje se imenica odnosi na glavnu riječ u frazi, poput *the method* u primjeru (15). Takođe, one mogu dolaziti sa nešto izmijenjenom modifikacijom, pa se tada strukturna katafora kombinuje sa anaforom koja ima tekstualnu funkciju, što ilustruje primjer (16):

(16) (7) In this work, *an ultrasonic technique* was used [...]. (8) The results were compared with *finite-element methods* of the same components. (9) The results from *the two techniques* compared well [...]. (JMES 25)

Nadalje, određeni član se često koristi u kombinaciji sa imenicama opšteg značenja, naročito u apstraktima iz CSS (7 primjera). Pomenute imeničke fraze čine većinu u društvenom korpusu, poput primjera koji slijedi:

(17) (5) [...] in order to identify the most common themes and frames presented by the media in reporting *the Salford riots*. (6) Results show the overwhelming presence of a crime frame to *the events* [...]. (CSS 2)

U (17) imenička fraza *the events* anaforički se odnosi na *the Salford riots*, gdje *events* predstavlja termin koji se može upotrijebiti kao opšti za različite vrste događaja. Tehnički dio korpusa sadrži četiri primjera opštih imenica, u kojem se osim dva puta korištene imenice *problem*, javljaju još *fluid* i *system*.

Treća mogućnost korištenja člana *the* kao kohezivnog sredstva jeste kada se njime ukazuje na sinonim ili približan sinonim (18), ili se nekim drugim semantičkim odnosom postiže veza sa prethodnikom, poput odnosa cjelina/dio kao u primjeru (19):

(18) (3) Media reports initially echoed police briefings in disclosing that *the death of a male passer-by* [...]. (4) Video footage of *the incident* subsequently contradicted this account, suggesting that *the fatality* resulted from [...]. (CSS 15)

(19) (1) Two plastic penetrations are possible from applying torque to *a solid, circular-section bar* [...]. (2) The first penetration occurs from *the outer radius* towards *the centre* [...]. (JMES 20)

Veći broj primjera demonstrativne reference sa *the* u tehničkom korpusu pokazatelj je da se istraživanja u apstraktima iz mašinstva češće bave konkretnim, stoga i tekstualne odlike i uvezanost apstrakta počivaju na specifičnim i jasno određenim pojmovima. To se ogleda u vrstama imenica kojima se govori o procedurama i postupcima (*method, two techniques*) ili korištenim sredstvima (*cell model, system, rig* i sl.).

Bez obzira na to da li je u pitanju upotreba reiteracije, sinonimije ili riječi opšteg značenja, teško je razgraničiti čisto leksičku od gramatičke kohezije jer se one u ovakvim slučajevima prepliću. Osim toga, određeni član *the* je neizostavni dio imeničke fraze kada se ona odnosi na tačno određeni pojam. Nadalje, kombinacije sa imenicama poput *model, perspective, approach* i sl. ukazuju kako će se diskurs dalje razvijati i kakav će stav autor zauzeti, što je naročita odlika AD, u kojem se teži ka zgusnutom jezičkom izrazu.

Uloga pokaznih priloga u gramatičkoj koheziji apstrakata skoro je zanemariva. Kako oni uobičajeno povezuju tekstualne segmente prema mjestu ili vremenu radnje, samo dva primjera ovih demonstrativa se nalaze u društvenim apstraktima na srpskom jeziku, *tada* i *otada*:

(20) (4) Osmanlijska okupacija Srbije i Bosne *sredinom 15. veka* dovela je do zabrane [...]. (5) Proizvodnja i monetarizacija plemenitih metala Balkana *otada* se odvija u zatvorenom krugu [...]. (ZMSDN 2)

Od tri tipa reference, komparativna je najmanje prisutna, stoga ona u apstraktima ne predstavlja značajan kohezivni resurs. Osim po principu sličnosti i istovjetnosti, rečenice su u apstraktima povezane po različitosti upotrebom pridjeva *other*, kao dijela jednog od elemenata anaforičke veze, poput *other societies in transition* u (21):

(21) (5) Using a case study of the Historical Enquiries Team (HET), a police-led “truth”-recovery process distinctive to *Northern Ireland* [...]. (8) The complications of a police-led “truth”-recovery process in a divided society with a history of contested policing and the lessons for *other societies in transition* are discussed. (CSS 11)

Zaključci

Posmatranjem tri tipa reference jasno se uočava da su demonstrativna sredstva najbrojnija u sva četiri dijela korpusa. Ipak, očigledno je da se ona više koriste u engleskom nego u srpskom korpusu, naročito u poređenju sa mašinskim apstraktima na srpskom jeziku, u kojima je upola manje demonstrativa. Nadalje, veća leksička eksplicitnost u mašinskim apstraktima na srpskom jeziku potvrđuje se i neznatnim prisustvom lične reference. Kada autori koriste neka od takvih sredstava, ona uglavnom nemaju kohezivnu ulogu u kreiranju teksta, nego samo strukturnu, u okviru jedne rečenice.

U preostalom dijelu korpusa sljedeća po broju jesu sredstva lične reference, za koja je utvrđen približno sličan obrazac u društvenim apstraktima, s jedne, i tehničkim, s druge strane. Upotreba lične reference može se pripisati disciplinarnim i tematskim razlikama, pri čemu autori mašinskih apstrakata direktnije i preciznije imenuju pojmove kojima se bave. Veća eksplicitnost u njima može se povezati sa specifičnostima istraživanja u tehničkim naukama koje se bave konkretnim, a manje apstraktnim. Osim toga, kompleksnost imeničkih fraza kojima se govori o postupcima, tehnikama i predmetima istraživanja ne dozvoljava lako zamjenu nekim od sredstava reference. Tako se veća preciznost izraza, a samim tim i minimalna dvosmislenost, u tehničkom dijelu korpusa postiže jasnim leksičkim sadržajem.

Najmanje prisutna su sredstva komparativne reference, i to samo kao opšta, s tim da ona potpuno izostaju u mašinskim apstraktima na srpskom jeziku.

Veće prisustvo gramatičke kohezije, u prvom redu demonstrativa, u engleskom korpusu ukazuje na to da autori koriste jezičke resurse kako bi bolje uvezali tekstualne segmente i tako postigli ekonomičnost izraza, ali i vodili čitaoca kroz tekst. Naročito, kombinacija demonstrativa i određenog člana sa opštim i drugim imenicama omogućuje spoj leksičke s gramatičkom kohezijom doprinoseći većem rasponu značenja, argumentaciji i uopštavanju iznesenog. Sa upola manje sredstava gramatičke kohezije u odnosu na engleski dio korpusa, mašinski apstrakti na srpskom jeziku u najvećoj mjeri počivaju na leksičkoj koheziji. To može da bude važna odrednica kada srpski autori odluče da pišu na engleskom jeziku, jer, na kraju, to je već slučaj u većini časopisa iz mašinstva kod nas.

Kako je uzorak od ukupno 100 apstrakata prilično ograničen, svi zaključci ovog istraživanja treba da se posmatraju kao nepotpuni. S obzirom na brojne oblasti istraživanja i kompleksnost akademskog diskursa uopšte, buduća istraživanja mogu da uključe više parametara kako bi se dobila što potpunija slika, pri čemu treba uzeti u razmatranje časopise različitog međunarodnog statusa. Ipak, čak i na sadašnjem korpusu uočavaju se značajne disciplinarne (veći stepen leksičke kohezije u mašinskim apstraktima na srpskom jeziku) i jezičke razlike (određeni član *the* kao sredstvo demonstrativne reference u mašinskim apstraktima). Svijest o ovakvim razlikama može biti važna za svakoga ko želi da piše i objavljuje naučne radove za međunarodno čitalaštvo.

Literatura:

- Blagojević, Savka. "Konferencijski sažeci autora sa anglofonog i srpskog govornog područja – kontrastivna analiza". *Engleski jezik i anglofone književnosti u teoriji i praksi*. Filozofski fakultet Novi Sad, 2014. 65–80.
- Bondi, Marina. "Changing Voices: Authorial Voice in Abstracts". *Abstracts in Academic Discourse: Variation and Change*. Ed. Marina Bondi and Rosa Lorés Sanz. Bern: Peter Lang, 2014. 243–269.
- Brown, Gillian and George Yule. *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Charles, Maggie. "'This mystery... ': a corpus-based study of the use of nouns to construct stance in theses from two contrasting

- disciplines". *Journal of English for Academic Purposes* 2 (2003): 313-326.
- Downing, Angela and Philip Locke. *A University Course in English Grammar* (2nd ed.). London: Routledge, 2006.
- Dževerdanović-Pejović, Milena. „Genre Analysis of Linguistic Abstracts in Montenegrin and English“. *Academic Discourse across Cultures*. Ed. Igor Lakić, Milica Vuković and Branka Živković. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2015. 20-41.
- Eggins, Suzanne. *An Introduction to Systemic Functional Linguistics* (2nd ed.). New York: Continuum, 2004.
- Flowerdew, John. "Signalling nouns in discourse". *English for Specific Purposes* 22 (2003): 329-346.
- Gray, Bethany. "On the use of demonstrative pronouns and determiners as cohesive devices: A focus on sentence-initial *this/these* in academic prose". *Journal of English for Academic Purposes* 9.3 (2010): 167–183.
- Halliday, Michael A. K. and Ruqaiya Hasan. *Cohesion in English*. London: Longman, 1976.
- Halliday, Michael A. K. and Christian M. I. M. Matthiessen. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Hodder Arnold, 2004.
- Hoey, Michael. *Lexical Priming: A New Theory of Words and Language*. London: Routledge, 2005.
- Marjanović, Tatjana. *Tema, rema i diskurs: kako je čitati i slušati vijesti na engleskom jeziku*. Banja Luka: Filozofski fakultet, 2009.
- Martin, James R. "Cohesion and Texture". *The Handbook of Discourse Analysis*. Ed. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton. Oxford: Blackwell, 2001. 35–53.
- Mauranen, Anna, Carmen Perez-Llantada and John M. Swales. "Academic Englishes: A standardized knowledge?". *The Routledge Handbook of World Englishes*. Ed. Andy Kirkpatrick. London: Routledge, 2010. 634–652.
- Perez-Llantada, Carmen. *Scientific Discourse and the Rhetoric of Globalization: The Impact of Culture and Language*. London: Continuum, 2012.
- Schiffrin, Deborah. "Discourse Markers: Language, Meaning, and Context". *The Handbook of Discourse Analysis*. Ed. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton. Oxford: Blackwell, 2001. 54–75.

- Schmid, Hans-Jörg. *English Abstract Nouns as Conceptual Shells: From Corpus to Cognition*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co, 2000.
- Swales, John M. *Genre Analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Swales, John M. and Christine B. Feak. *Academic Writing for Graduate Students: Essential Tasks and Skills*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2001.
- Živković, Branka. „Ograđivanje u apstraktima naučnih radova“. *Mi o jeziku, jezik o nama (Zbornik radova sa druge konferencije Društva za primijenjenu lingvistiku)*. Ur. Slavica Perović. Podgorica: Društvo za primijenjenu lingvistiku Crne Gore, 2012. 77–86.

REFERENCE AS A DEVICE OF GRAMMATICAL COHESION IN THE ABSTRACTS WRITTEN IN ENGLISH AND SERBIAN

Along with the title, the abstract is a part of the research article that readers first encounter when they want to read a particular article as it provides the most important information related to the article itself. The appealing character of an abstract depends mostly on its content and the way it has been written. This article compares the use of reference as part of grammatical cohesion in mechanical engineering and social science abstracts in English and Serbian. Three types of reference have been analysed, namely personal, demonstrative and comparative in the corpus comprising 25 research article abstracts for each discipline and each language. More frequent use of reference, primarily demonstrative, in the English abstracts implies that their authors use those structures not only to achieve better textual cohesion and density of expression, but also to guide their readers through the text. Especially, the combination of demonstratives and the definite article with general and other nouns leads to the interlacing of lexical and grammatical cohesion, thus providing a wider range of expressions, argumentation and generalization. Unlike the English abstracts, the mechanical abstracts in Serbian rely more on lexical cohesion, with very few personal pronouns as cohesive devices. The awareness of such differences can be an important guideline to all researchers attempting to write for international readership.

Key words: academic discourse, research article abstracts, grammatical cohesion, reference.